

מבוא

במאמר על הרחיים בתלמוד כתב הגר"ש ליברמן כך: "אין להבין יפה לא את ההלכה ולא את האגדה מבלי הכרה של צורת הרחיים, תולדותיהן התפתחותן ומשמשיהן".¹

חוקר הראליה התלמודית פרופ' דניאל שפרבר מרחיב את דברי ליברמן אלו, וכך הוא כותב: "אין להבין יפה לא את ההלכה ולא את האגדה מבלי הכרה של צורת החיים דאז, תולדותיהן, התפתחותן ומשמשיהן".²

כדי להגיע להבנת הפשט של הטקסט המשנאי בכל הקשור לצורתו של חפץ ממשי ולשימוש בו עלינו להכיר היטב את המציאות בתקופת המשנה. להכרה זו חשיבות כפולה כאשר מדובר בכלים יום-יומיים, שדומים להם משמשים אותנו עד היום; שהרי במקרים כאלה נטייתנו הטבעית היא להשליך מהמציאות המוכרת לנו על המקורות העתיקים, וכן ניכרת ברובד הפרשני נטייתו של הפרשן להשליך ממציאות חייו על המקור המתפרש,³ והשלכה זו עלולה להרחיק את החוקר מן האמת.

ניסינו לאמץ את גישתו של יהושע בראנד, המעיד על דרכו בפתרון בעיות זיהוי כלים כך: "ניגשתי לכל נושא ונושא מענייננו – אפילו למפורסם ביותר, בלשון – תוך הנחה שאיני יודע כלום עליו, ושעלי ללמוד הכול מחדש. זה שימש תריס בפני העברת צורות מודרניות לשמות כלים עתיקים... דבר הגורם לטשטוש התחומים ובלבול המושגים".⁴ בסקירת מצב מחקר הראליה התלמודית מסכם שפרבר: "כל הנעשה עד כה בוודאי הוסיף לנו ידע רב והבנה רבה בתחום רחב זה, ואולם עדיין מרובה הפרוץ על העומד. חלקים שלמים בייחוד בסדר טהרות, נותרו מוקשים ומעורפלים".⁵ בהמשך הוא ממליץ "להכין מספר מונוגרפיות בנושאים מוגדרים ומצומצמים, כגון: הריהוט בימי חז"ל, התלבושת, כלי האכילה וכו'".⁶ הספר שלפניכם הוא מונוגרפיה מסוג זה, המתמקדת בריהוט פנים הבית

1 ש' ליברמן, "רחיים והמכודנין להן", תרביץ נ (תשמ"א), עמ' 128.

2 ד' שפרבר, "תרבות חומרית בארץ ישראל בימי התלמוד", ירושלים תשנ"ד, עמ' 1.

3 שפרבר מביא כמה דוגמאות לכך; ראה שם, עמ' 15 הערה 23.

4 י' בראנד, כלי החרס בספרות התלמוד, ירושלים תשי"ג, עמ' 18.

5 שפרבר, שם, עמ' 6-7.

6 שם, עמ' 22.

הארץ-ישראלי בתקופת המשנה, ומאמצת את המתודולוגיה שהתווה שפרבר בתחום הראליה התלמודית, כפי שהסביר במבוא לספרו.⁷

שיטת המחקר

גבולות ומקורות

המחקר שעליו מושתת ספר זה מתמקד ברהיטי הבית כפי שהם משתקפים במשנה דווקא. אמנם נדון במקורות תנאיים רבים אחרים היכולים לשפוך אור על הריהוט המוזכר במשנה, אך השימוש במקורות אלו סלקטיבי, והם הובאו כאשר היה בהם כדי לתרום להבנת המשנה.

המקורות הארץ-ישראליים הנוספים ששימשו למחקר הם רובם מהתקופה התנאית ומיעוטם מתקופת האמוראים. נמנענו ככל האפשר מהסתמכות על מקורות בבליים, שהרי בכל מרוחקת מהאימפריה הרומית שארץ ישראל הייתה חלק ממנה, ומן היוונית והרומית אשר שימשו בארץ כדיבור ובכתיבה לצד הארמית והעברית. המקורות הבבליים משקפים ראליה שונה, אשר הושפעה מסביבת הממלכה הססאנית ומהשפה הפרסית שרווחה שם.

השתדלנו לדון בכל המקורות במשנה שבהם מופיע באופן המאיר את עינינו רהיט מהרהיטים הנידונים במחקר זה. באופן טבעי רוב המשניות שנידונו פה הן מסדר טהרות ובעיקר ממסכת כלים, כיוון שבדיוני התנאים בהלכות טומאת כלים ודרך טהרתם מתאר התנא רהיטים שונים מחיי היום-יום בזמנו. נוסח המשניות שיובאו בספר זה הוא על פי מהדורת ח. אלבק.

מקרויס ועד ימינו

ספרו של שמואל קרויס *Talmudische Archäologie*, הדין בראליה תלמודית, יצא לראשונה בשנים 1910–1912. הוא הוציא את המהדורה העברית בשם "קדמוניות התלמוד" לראשונה בשנת 1914, ולאחר מכן בשנת 1924. חלקו הראשון של הכרך השני עוסק ב"כלי תשמישי הבית",⁸ ופרקיו הם: שולחנות, כיסאות, מיטות, שידה, תיבה ומגדל, מראות, נרות ומנורות, כלי אש וכלי מים, הכלים הגדולים שבבית הבישול, כלי הבית בכלל, ניקיון כבוד וזילוף.

קרויס נעזר בספרו בעבודת הדוקטור של יוהן קרנגל⁹ על רהיטי הבית במשנה, שפורסמה בשנת 1898. קרנגל חילק את עבודתו לנושאים האלה: שולחנות, כיסאות, מיטות, מקומות אחסון, מראות ותאורה. קרנגל לא הבחין בין מקורות בבליים לארץ-ישראליים, ולא בין תנאיים לאמוראיים. בגוף החיבור שלו הוא לא ציטט את המקורות אלא הביא תיאור קצר של הכלי, ובאופן כללי תיאר את תכונותיו ואת שימושו. בהערות

7 שם, עמ' 7–19.

8 ש' קרויס, קדמוניות התלמוד, תל אביב 1929, כרך שני, ח"א, עמ' 5–85.

9 J. Krenzel, *Das Hausgerät in der Mišna*, Breslau 1898

השוליים הוא הפנה למקורות חז"ל, ושוב מבלי לצטט את המקור. כן הוא הפנה במידה מצומצמת לספרות כללית המתארת עתיקות שהיו בזמנו, אך לא הביא שום תמונה של חפץ כלשהו, ולא נכנס לדיון הלכתי מעמיק.

עבודתו של קרויס נחשבת כעבודה החלוצית בראליה התלמודית. אולם שפרבר מונה בה שתי מגרעות עיקריות: קרויס לא הבחין בין המקורות הארץ-ישראליים למקורות הבבליים; וכן לא הבדיל בין מקורות תנאיים (70–220) למקורות אמוראיים ארץ-ישראליים (220–420) ובבליים (220–500).¹⁰ ליברמן מותח ביקורת על קרויס בקשר להבנת מקורות חז"ל: "יתר על כן, והוא העיקר, לעיתים קרובות לא הבין כלל את המקורות התלמודיים שדנים ברחיים".¹¹

יש אם כן מקום לתקן, לעדכן ולהעריך מחדש חומר המובא אצל קרויס ואחרים, וזאת לאור הביקורות הללו ולאור כמה התפתחויות שהתרחשו מאז שיצאו ספרים אלו:¹²

1. נחשפו בארץ ממצאים ארכיאולוגיים רבים.
2. כמו כן נתגלו טקסטים חדשים רבים, והופיעו מהדורות מדעיות של כתבי יד והן מבהירות גרסאות קשות.¹³
3. הידע ביוונית וברומית התרחב לאור גילויים חדשים והוצאות חדשות של חומר אפיגרפי, כתבי אבות הכנסייה וחקר הפפירוסים.¹⁴
4. מאז שיצא ספרו של קרויס יצאו כמה ספרים חדשים וחשובים על פנים הבית בפרט ועל טכנולוגיה עתיקה בכלל, בעולם היוני והרומי, וכדברי ליברמן "מתוך המקורות אנו למדים שבחיים החיצוניים לא היה עם ישראל 'עם לבדד ישכן' לגמרי, אלא היה מעורה בתרבות הכללית שהיתה שוררת באותו זמן בארצות של סביבות ים התיכון",¹⁵ ולכן עלינו לדלות כמה שיותר מידע מהעולם הרומי העתיק. אחד הספרים החשובים בתחום הריהוט הוא ספרה של ריכטר,¹⁶ שבו מסוכמים הממצאים הארכאולוגיים, בעיקר מהעולם היווני והרומי העתיק. בחציו השני של ספרה מביאה ריכטר צילומים של עתיקות: בחלקן הקטן רהיטים שנחשפו בחפירות, ובחלקן הגדול רהיטים שתוארו בתבליטים, בפסלונים, בציורי קיר וציורי כדים עתיקים מהתקופה הנידונה. ריכטר נחשבת בת-סמכא בתחום הריהוט. ספר נוסף שיצא בתחום זה, מאז ספרו של קרויס, הוא ספרה של ליברסידג' על הריהוט בבריטניה בתקופה הרומית.¹⁷ מולס פרסם את ספרו על רהיטי העץ שהתגלו

D. Sperber, *Nautica Talmudica*, Ramat Gan 1986, p. 10

11 ש' ליברמן, "רחים והמכודנין להן" (לעיל הערה 1), עמ' 128.

12 שפרבר, שם, עמ' 10.

13 D. Sperber, "Greek & Latin Words in Rabbinic Literature", *Essays on Greek & Latin in the Mishna, Talmud & Midrashic Literature*, Jerusalem 1982, pp. 8–9

14 שם, שם.

15 ש' ליברמן, יוונית ויוונית בארץ ישראל, ירושלים 1962, עמ' יב.

16 G.M.A Richter, *The Furniture of the Greeks Etruscans & Romans*, London 1966

17 J. Liversidge, *Furniture in Roman Britain*, London 1955

בהרקולניום שליד פומפיי (איטליה).¹⁸ בעשור האחרון יצאו עוד מספר מחקרים וביניהם ספרו של אולריך על תעשיית העץ בעולם הרומי¹⁹ וספרה של קרום על רהיטים רומיים.²⁰

יסוד ראשון: הלשון

תחילתו של המסע לזיהויו של רהיט או כלי בית הוא בעיון לשוני בשמו. ראשית יש לברר, האומנם שם המונח שאנו מבקשים הוא נכון; וזאת על ידי בירור נוסח הטקסט בדרכים המקובלות – השוואת נוסחי כתבי יד, השוואת מקורות מקבילים בספרות התלמודית ובדיקת ציטוטים של ספרות זאת בתוך ספרות מאוחרת יותר.²¹ לצד בירור הנוסח, המבקש להתחקות על מהותם של מושגים מתקופת המשנה, צריך לברר את האטימולוגיה של המילה, אשר בדרך כלל באה משפה זרה (ארמית, לטינית, יוונית, פרסית וכו'). במלאכה זו נייעזר בעבודות התשתית של הגדולים שהיו לפנינו, כגון ש' קרויס,²² י' לוי,²³ א' קוהוט,²⁴ מ' יאסטרוב,²⁵ ש' ליברמן, ויבדל"א מ' סוקולוף.²⁶ אך כ"נס על גבי הענק" ננסה לשים לב שלא לנטות למקור שפה אחד כפי שעשו חלקם. קרויס, למשל, ידוע כנוטה לגזור מילים מן הלשונות הקלסיות, גם כאשר לאמתו של דבר מדובר בשורש שמי או פרסי;²⁷ יאסטרוב אימץ נטייה הפוכה, והוא רגיל לראות מילים בשפות קלסיות כנגזרות משורשים שמיים;²⁸ ליברמן מצביע על "דבר קיומו של מגע הדוק בין היישוב היהודי בארץ ישראל לבין עולם ההתייונות בכללו. אחד האמצעים הבדוקים לחקר מגע זה הוא ניתוח אוצר המלים היווניות המצויות

S.T.A.M. Mols, *Wooden Furniture in Herculaneum: Form, Technique and Function*, 18
Amsterdam 1999

R.B. Ulrich, *Roman Woodworking*, New Haven & London 2007 19

A.T. Croom, *Roman Furniture*, Stroud 2010 20

21 במאמרו הנזכר לעיל בהערה 2 עמ' 7–8, הערה 19, מביא שפרבר דוגמה מדרכו של הגר"ש ליברמן בבירור נוסח, ומונה את השלבים השונים של ליברמן בבירור הנוסח הנכון על פי דוגמה אחת, מתוספתא אהלות טז, ה (מהדורת צוקרמאנדל, ירושלים 1963, עמ' 614 שורות 13–14): "ואיזו היא בתולה כל שאין בה רושם ואין עפרה תיחוח בדק והגיע למים הרי זו בתולה בדק ומצא שם חרס הרי זו כבתולה". שם התיקון בסופו של דבר הוא "ומצא שם חרס הרי זו כבתולה", כגרת הרמב"ם בהלכות טומאת מת ט, ו.

S. Krauss, *Griechische und Lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum*, 22
Hildesheim 1964 (Berlin 1899)

J. Levi, *Wörterbuch über die Talmudim und Midrasch*, Leipzig 1876–1889 23

24 ספר ערוך השלם, בעריכת א' קוהוט, וינה תרל"ח–תרנ"ב.

M. Jastrow, *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli & Yerushalmi and the Midrashic Literature*, New York 1903 25

M. Sokoloff, *A Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic of the Byzantine Period*, Ramat Gan 2002 26

Sperber, "Greek & Latin Words" (n. 13 above), p. 2 n. 3 27

28 י' קוטשר, ערכי המילון החדש לספרות חז"ל, כרך א, רמת גן תשל"ב, עמ' 6.

בספרות התלמודית.²⁹ גם במחקר זה נגלה, שרבים מן המונחים שאולים מלשונות קלסיות.

מעניין לציין, שלא כל המילים השאלות המופיעות במקורות התלמודיים ידועות למחקר של היוונית והרומית עצמן. ברשימת המילים מלשון חז"ל, שלדעת ליברמן הן שאלות מן היוונית והרומית,³⁰ יש לא מעט מילים שליברמן מסמן אותן בכוכב, לאות שהן חסרות במילונים של לידל וסקוט ושל ספוקלס. ליברמן סבור שמילים אלה מקורן ב"שפת הרחוב" של היוונית והרומית.³¹ ברוח דומה מסכם שפרבר את משמעות היעדרן של מילים אלה מן המילונים הקלסיים: "יש שרבדים מסוימים של השפה, ובייחוד הלשון העממית, לא נכנסו למקורות הספרותיים ועל כן לא הגיעו אלינו בשלשלת הקבלה העיקרית. לפיכך צריכים אנו לפעמים לשחזר מילים, ובכך להעשיר את אוצר המילים של אותה שפה לועזית".³²

ליברמן ראה דמיון בין הספרות התלמודית ובין הפפירוסים הדוקומנטריים אשר דרך שניהם רואים את חיי המון העם ולשונו, וכדבריו: "עדות זו נאמנה היא ביותר, מאחר שהעובדות נמסרות לעיתים קרובות דרך אגב ובאקראי. בכל אלה יש בה בספרות התלמודית הרבה מן הדומה לפאפירוסים שאינם ספרותיים ולכתובת".³³

יסוד שני: הממצא

לאחר הביורר הלקסיקוגרפי-אטימולוגי נפנה למחקר הארכיאולוגי כדי לזהות את הכלי שמדובר בו. ומוכן שבכוחה של תמונה אחת להבהיר עניין שלם. לאחר זיהוי הכלי על ידי שרידים מוחשיים מהתקופה נוכל להבין טוב יותר את דברי חז"ל, שהזכירו את הכלים דרך אגב, בשעה שעיקר עניינם בהלכה או במדרש.

בעשורים האחרונים נחפרו בארץ אתרים רבים מתקופות סוף בית שני, המשנה והתלמוד. בגליל נחפרו יישובים רבים מתקופות אלו, כגון נברתיין, מירון, חרבת שמע, כפר חנניה, כורזין, כפר נחום, מגדל וציפורי. באזור זה פעלו חז"ל בעיקר מדור אושה ועד לסוף תקופת אמוראי א"י.³⁴

חפירות נערכו באזור יריחו וסביבות ים המלח. גם בחפירות סביב הר הבית והעיר העליונה של ירושלים נחשפו ממצאים רבים מתקופת סוף בית שני, ואלה נוסכים אור בעיקר על התחום הייחודי של מלאכת כלי האבן, ששגשגה בירושלים שלפני החורבן עקב הביקוש הרב הודות לתכונתה ההלכתית המיוחדת של האבן, שאינה מקבלת

29 ליברמן, יוונית ויוונית (לעיל הערה 15), עמ' 5.

30 ליברמן, שם, עמ' 312–315.

31 S. Lieberman, "Roman Legal Institutions in Early Rabbinics in the Acta Martyrum", *JQR* 35 (1944–5), p. 2

32 שפרבר, "תרבות חומרית" (לעיל הערה 2), עמ' 19; וראה הערה 30 שם.

33 ליברמן, יוונית ויוונית, עמ' 3.

34 ראה ד' אדן ביוביץ, "ארכיאולוגיה תלמודית וגישה ארכיאולוגית ארכיאומטרית", דברי הקונגרס העולמי העשירי למדעי היהדות, כרך ראשון חטיבה ב, ירושלים תש"ן, עמ' 37–43.

טומאה. כך למשל ייצרו שולחנות מאבן בייצור מקומי, אשר חיקו לעתים שולחנות מיובאים שהיו עשויים מחומרים אחרים.³⁵ לעתים נתמזל מזלנו והחפירות שנעשו בארץ ישראל נותנות בידינו שריד של כלי, תבליט או תמונת כלי מהתקופה הרומית. בהיעדר ממצא ארץ-ישראלי יש ערך לממצאים מחפירות בשאר מרחבי האימפריה הרומית, שיש לראותה כמרחב תרבותי אחד. הדבר הכרחי, שהרי רוב הרהיטים עשויים מעץ, חומר אורגני המתכלה עם הזמן, ולכן לא שרדו ממצאים רבים מתחום הריהוט. גם הספרות הרומית של אותה תקופה, אשר לעתים עסקה באדריכלות ובתיאור מפורט של כלים, מרחיבה לנו לא פעם במקום שחז"ל סתמו והממצאים איננם. בין הספרים אשר שימשו אותנו במחקר זה נמצאים Pliny *Vitruvius, De Architectura*; *The Elder, Historia Naturalis*; Varro, *De Lingua Latina*³⁶. הצירוף של המחקר הארכיאולוגי הארץ-ישראלי העדכני עם הספרות שנכתבה על הריהוט בעולם הרומי בתקופה העתיקה מעניק לנו תמונה מהימנה למדי של פנים הבית בארץ בזמן המשנה.

יסוד שלישי: ההקשר ההלכתי

מעבר לכלים הפילולוגיים והארכיאולוגיים חיוני לבדוק היטב, אם הצעת הזיהוי תואמת את ההלכה או המדרש המובא במקור. במילים אחרות, כפי שמסכם שפרבר, כדי להציע פירוש משכנע "יש לשלב יחד גישה טקסטואלית, לקסיקוגרפית, אטימולוגית, ארכיאולוגית והלכתית".³⁷ ספרות ההלכה משמשת גם היא מקור עבורנו לתיאור הכלים, בוודאי כאשר היא סמוכה בזמן לתקופת התלמוד. המעיין בספר יגלה שהרבינו לפנות אל פירושי הגאונים והראשונים, המשמשים גם עד נוסח לטקסט הנידון וגם מקור להבנת דברי התנאים בסוגיות המסובכות הנידונות. אמנם המקורות ההלכתיים הם מוגבלים: לתנא ולמפרשו אין בעצם שום עניין בעיצובו או תיאורו של הריהוט, המובאים אגב הדיון ההלכתי. עובדה זו הופכת את התיאור למהימן, אך תיאורים אלו לוקים על פי רוב בחסר, שהרי לא נוסחו לשם תיאור, ובעת שנערכו הדברים הכול ידעו כיצד נראה אותו רהיט מצוי. להלכה הייתה לעתים גם השפעה על עיצוב הכלים עצמם: כאמור לעיל שגשגה בירושלים בימי הבית השני תעשייה של כלי אבן, וזאת בשל תכונתם ההלכתית שהם אינם מקבלים טומאה.³⁸

35 י' מגן, "תעשיית כלי האבן בתקופת הבית השני", קטלוג "פרצה טהרה בישראל", מוזיאון הכט, חיפה תשנ"ד, עמ' 7, 12; Y. Magen, *The Stone Vessel Industry in the Second Temple Period*, Jerusalem 2002, p. 110

36 לסקירה יפה של ספרות יוונית ורומית עתיקה התורמת להבנת הטכנולוגיה העתיקה ראה K. D. White, *Greek & Roman Technology*, NY 1984, pp. 176–188

37 שפרבר, "תרבות חומרית", עמ' 17.

38 לדעת מגן (The Stone, עמ' 1–3), המרכז הגדול ביותר לייצור כלי האבן היה סביבות ירושלים. עם זאת הוא מציין שנמצאו עדויות של שרידי בתי מלאכה לכלי אבן גם באזור מגורי היהודים

שלושת היסודות יוצרים יחדיו מחקר משולב של הראליה התלמודית. מטרתו היא הבנת השיח התלמודי וההלכתי לאשורו, אך תקוותי ששיטת מחקר זו תתרום גם לחקר הארכיאולוגיה, וכדברי ליברמן בביאורו את כתובת עזייהו: "עובדות אלו מאשרות בפעם מיותרת את אמיתות הכתובת הנפלאה הזאת, והספרות התלמודית והארכיאולוגיה מבארות ומשלימות זו את זו".³⁹

רקע: טומאה ברהיטים

המחקר נשען במידה רבה על משניות העוסקות בטומאה וטהרה. נציג אפוא כאן בקצרה את יסודות הלכות טומאה וטהרה ברהיטים, הלכות שעיקרן סובב על השאלה, אילו רהיטים מקבלים טומאה. כלומר, במקרה שטומאה נוגעת ברהיט, נישאת או מסיטה את הרהיט או שנמצאת מתחת לאוהל אחד עם הרהיט, האם הרהיט יהפוך גם הוא לטמא או לא.

וכך נאמר בויקרא יא, לג, בעניין דברים המקבלים טומאה ושאינם מקבלים טומאה ודרך קבלת טומאה:

וְכָל כְּלֵי חָרֶשׁ אֲשֶׁר יִפֹּל מֵהֶם אֶל תּוֹכוֹ כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא וְאֵתוֹ תִּשְׁבְּרוּ.

דרשת הפסוק מובאת בספרא שמיני ז, ד:

אל תוכו — את שיש לו תוך טמא, ואת שאין לו תוך טהור, פרט למטה ולכסא ולספסל ולשולחן ולספינה ומנורה של חרס. זאת עדות העיד חזקיה אבי עקש לפני רבן גמליאל הזקן: כל שאין לו תוך בכלי חרס אין לו אחוריים.⁴⁰

על פי מדרש זה רהיטים העשויים חרס, ואין להם "תוך", כלומר כלי קיבול, אינם מקבלים טומאה. דין זה קיים גם לגבי טבלה העשויה מחרס שאין לה שפה. חשוב לציין, שאותם הרהיטים הגדולים כשהם עשויים מעץ אכן מקבלים טומאה. דין זה נלמד מויקרא יא, לא:

וְכָל אֲשֶׁר יִפֹּל עָלָיו מֵהֶם בְּמַתָּם יִטְמָא מִכָּל כְּלֵי עֵץ אוּ בְּגָד אוּ עוֹר אוּ שֶׁק כָּל כְּלֵי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מְלֹאכָה בָּהֶם בְּמַיִם יוֹבָא וְטָמֵא עַד הָעֶרֶב וְטָהַר.

בספרא שמיני ו, ד דורשים פסוק זה:

כלי עץ — יכול הסולם והקולב והנחותה והמנורה?
ת"ל מכלי עץ ולא כל כלי עץ.

בגליל התחתון. וראה עוד בעניין זה נ' אביגד, העיר העליונה של ירושלים, ירושלים 1980; מגן, "תעשיית כלי האבן בתקופת הבית השני", עמ' 7, 12.

39 ש' ליברמן, "כתובות עזייהו ותורתן של ראשונים", ליקוטי תרביץ ב: מיקראה על כתובות יהודיות, ירושלים תשמ"א, עמ' 29.

40 ספרא דבי רב הוא ספר תורת כהנים, ירושלים תשי"ט, נד ע"ב.

או יכול שאני מרבה השולחן והטבלא והדולפקי?
ת"ל לכל כלי עץ — ריבה.

מה ראית לרבות את אלו ולהוציא אלו?

אחר שריבה הכתוב מיעט, ת"ל שק, מה שק מיוחד שהוא משמש את האדם ואת משמשי האדם, אף אני מרבה השולחן והדולפקי שהם משמשים את האדם ואת משמשי האדם, ומוציא את הסולם שהוא משמש את האדם ואינו משמש משמשי האדם.⁴¹

כלומר, פשוטי כלי עץ (כלי עץ חסרי בית קיבול) המשמשים את האדם ואת כליו מקבלים טומאה, ולעומתם פשוטי כלי עץ שאינם משמשים גם את האדם וגם את כליו (משמשי האדם) אינם מקבלים טומאה. לכן השולחן, הטבלא והדולפקי מקבלים טומאה אף שהם ללא בית קיבול; לעומתם הקולב והסולם אינם מקבלים טומאה.

הדין המובא בדרשה זו אינו מוסכם על הכול כדין מן התורה.⁴² יש הסוברים כי כל הכלים (שאינם עשויים ממתכת) אינם מקבלים טומאה מן התורה כשהם "פשוטים", כלומר ללא בית קיבול. לפי דעה זו גזרו חז"ל טומאה על כלים אלה אם יש להם צורת כלי והם רחבים ונראים ככלי קיבול ועשויים לשמש את האדם וכליו, כמו השולחן, שגם אוכלים עליו וגם מניחים עליו כלים; אבל פשוטי כלי עץ כסולם, המשמש את האדם בלבד ולא את כליו, אינם מקבלים טומאה אפילו מדרבנן.⁴³

בסוף משנת כלים טז, ז מפרטים עוד יותר כלל זה:

זה הכלל, אמר ר' יוסי: כל משמשי משמשיו שלאדם בשעת מלאכה ושלא בשעת מלאכה — טמא; וכל שאינו אלא בשעת מלאכה — טהור.

בתוספתא כלים ב"מ ו, ז מפרט ר' יהודה משום ר' עקיבא אילו פשוטי כלי עץ מקבלים טומאה ואילו לא. נאמר שם:

ר' יהודה אומר בהן ג' מידות משום ר' עקיבא: העשוי לשמש את האדם, כגון

41 ספרא שם, נג ע"ב — נד ע"א.

42 בבבלי עירובין ל ע"ב, תוספות, ד"ה "בפשוטי כלי עץ", מובא בשם הר"י שעל כלי עץ שהוא רחב וראוי להניח עליו חפצים גזרו חכמים טומאה משום "שדומה למקבלי כלי עץ. אבל פשוטי כלי עץ שאינם רחבים, טהורים אפילו מדרבנן"; ומוסיפים בעלי התוספות שהמקרא "מכל כלי עץ" הוא אסמכתא בעלמא, "וכמה מדרשות יש בתורת כהנים דהוי רק אסמכתא דעלמא". לסקירת הראשונים הסוברים שדין זה הוא מדרבנן ראה ערך טומאת כלים, אנציקלופדיה תלמודית, ירושלים תשנ"א, כרך כ עמ' שמב, הערות 468–470. וראה הערה 471 שם לסקירת הדעות הסוברות שדין זה הוא מדאורייתא.

43 משנה תורה לרמב"ם, מהדורת ש' פרנקל, ירושלים תשל"ה—תשנ"ט, ספר טהרה, הלכות כלים ד, א, עמ' רמ—רמא.

הסולם; את הכלים, כגון קולב מגורה ואנחותא – טהורה; העשוי לשמש את האדם ואת משמשי אדם, כגון השלחן והטבלי והדלפקי – טמאין.⁴⁴

הרמב"ם בפירושו למשנה שם (כלים טז, ז) מבהיר את העניין, וזה לשונו:

הואיל ונאמר בכתוב (ויקרא יא, לא) הרבוי והמיעוט, מדוע אתה מיחד את אלו ברבוי לטומאה ואלו במיעוט מן הטומאה?
והיתה התשובה ת"ל שק, מה שק מיוחד שהוא משמש את האדם ואת משמשי האדם, אף אני מרבה את השלחן ואת הטבלה שהן משמשין את האדם ואת משמשי האדם, ומוציא את הסולם שהוא משמש את האדם ואינו משמש את משמשי האדם ואת הקלב ואת הנחותה ואת המגורה שהם משמשין משמשי האדם ואינן משמשין את האדם. ונחותה היא חתיכת עץ נותנין אותה תחת הכלים להיות להן בסיס.⁴⁵

כלל זה חל רק על פשוטי כלי עץ, ואינו חל על פשוטי כלי מתכת. כלומר אותם הכלים העשויים ממתכת, למשל סולם או שולחן ממתכת, דינם שונה. בתוספתא כלים ב"מ ד, א נאמר:

כלי מתכות הבאות במידה כגון השידה והתיבה והמגדל הבאין במדה טמאים.⁴⁶
[פשוטי כלי מתכת]⁴⁷ כגון השולחן והטבלא והדולפקי של מתכת טמאין ושיעורן בטפח.⁴⁸

דינם של כלי מתכת שונה מדין שאר הכלים, כגון כלי עץ, עור, עצם וזכוכית, שפשוטיהן טהורים ורק מקבליהן טמאים.⁴⁹ לעומת זאת "כלי מתכת פשוטיהן ומקבליהן טמאין" (כלים יא, א). הספרי דורש את טעם הדין השונה בכלי מתכת, שפשוטיהן מקבלים טומאה, מהכתוב במדבר לא, כג בקשר לכלי מתכות, "כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש", ומפרש שם: "כגון הלבוסין והסכינים והקדרות והשפודים והאסכולות".⁵⁰ וכדברי הרמב"ם, המדייק: "למדנו מאומרו כל דבר בין פשוטין בין מקבלין".⁵¹

44 תוספתא, מהדורת מ' צוקרמאנדל, ירושלים 1963, עמ' 585.

45 פירוש הרמב"ם למשנת כלים טז, ז, מהדורת קאפח, עמ' צד.

46 כלי עץ הבאים במידה אינם מקבלים טומאה; ראה משנת כלים טו, א.

47 ליברמן מעיר שהגר"א משלים מילים אלו. ראה ש' ליברמן, תוספת ראשונים, ירושלים תרצ"ח-תרצ"ט, חלק שלישי, עמ' 45.

48 תוספתא, מהדורת מ' צוקרמאנדל, עמ' 582.

49 כמובא במשנת כלים ב, א.

50 ספרי דבי רב, מהדורת ח"ש האראוויטץ, ירושלים תשכ"ו, מטות, פסקה קנח, עמ' 214.

51 פירוש הרמב"ם למשנת כלים יא, א (מהדורת קאפח, עמ' ט).

כלי מתכת מקבל אפוא טומאה, אלא במקרה שהוא כלי שלא נועד לשימוש.⁵² הלכה זו דורשים מבמדבר לא, נא, "כל כלי מעשה".

דין הכלים הגדולים מאוד, המחזיקין ארבעים סאה ואינם מקבלים טומאה, נלמד במדרש ההלכה בספרא⁵³ מויקרא יא, לב: "וכל אשר יפל עליו מהם במתם יטמא מכל כלי עץ או בגד או עור או שֶׁק כל כלי אשר יַעשה מלאכה בהם במים יובא וטמא עד הערב וטהר".

מדרשת הספרא למדנו, שלא כל כלי עץ וכלי עור בעל בית קיבול מקבל טומאה. כדי לקבל טומאה צריכים כלים אלו להיות ניידים על ידי בן אדם אחד. שהרי הפסוק ציין במיוחד את ה"שק" הנייד, ולכן כל הכלים העשויים מעץ או עור והמקבלים טומאה צריכים להידמות לשק בניידות שלהם. לכן כלים גדולים (מעל ארבעים סאה) אינם מקבלים טומאה.

לסיכום, רהיטים העשויים מחרס ואינם כלי קיבול אינם מקבלים טומאה. רהיטים העשויים מעץ מקבלים טומאה בין שיש להם כלי קיבול ובין שאין להם כלי קיבול, אלא אם הם גדולים מאוד. כלים העשויים ממתכת מקבלים טומאה אם יש להם כלי קיבול ואם אין להם כלי קיבול, אפילו אם הם גדולים מאוד.

52 בבבלי שבת ס ע"א נאמר "טומאה כלי מעשה אמר רחמנא — וכלי הוא"; כלומר כדי שכלי יקבל טומאה צריך הוא להיות ככלי תשמיש. ועיין ערך טומאת כלים (לעיל הערה 42), עמ' שמו הערה 510 ואילך.

53 ספרא שמיני פרשה ו, נד ע"א.